

Örökség

MURÁDIN JENŐ

Buday György a szülőföld emlékezetében

Éppen nyolcvan éve távozott végleg Kolozsvárról, a szülővárosából, és születésének közelgő centenáriuma is indokolná a reá való emlékezést. De kell-e vajon külön „indoklás” erre? Szívem szerint elhagynám a bevezető mondatot, hiszen régóta nyilvánvaló, hogy Buday György (1907–1990) még életében a 20. századi grafikai művészetek élvonalába emelkedett.

Alkotásainak szellemi forrásai Erdélyhez kapcsolják, de magáénak vallja Magyarországot és ugyanúgy az angol szigetországot, ahol hosszú élete folyamán páratlan termékenységgel dolgozott. Kisajátító méricskélések helyett pontosabb a megítélése, ha egyszerűbben *európai rangú* alkotónak tekintjük őt, kinek munkássága határokon átvélve gazdagította kora művészetét.

Ifjúságának életre elkísérő élménye az erdélyi táj és erdélyi emberek. Olyan szellemi körben nevelkedett, mely eleve a szülőföld kultúrájának megbecsülésére és szeretetére vezette rá. Apja, a régész Buday Árpád, fia születésének évében tért haza bécsi tanulmányútról, hogy frissen szerzett doktori képesítésével az Erdélyi Múzeum-Egyesület munkájába kapcsolódjék be. Nemsokára elkezdődtek a végtelen utazások, a régészeti terepbejárások. Ezekre az apa nem egyszer magával vitte a nyiladozó értelmű gyermeket. Ott volt a kiterjedt rokonság is, ahova nyaranként vakációzni hívták. Buday Árpád régészt szeretett volna a fiából is nevelni, és ellenezte gimnazista korú gyermekének már megnyilatkozó művészi ambícióit, ám a közös kirándulások emléke kitörölhetetlen maradt. Ha az apát a régmúlt korok kultúrája érdekelte, a fiút a népélet valósága kötötte le, a rajzokban is megfogható táj varázsa. Mindezek nélkül nem is érthető, hogyan elevenedhetett meg ez a világ Buday ballada- és népmese illusztrációiban – Erdélytől távol és sok évvel később. „Gyermekkoromban – vallotta –, ha Kolozsvárt éltünk is, többször bejártam egész Erdélyt, és a nyarak legnagyobb részét a Székelyföldön töltöttem. Nagy volt a rokonság, sok a barátom, sokfelé hívtak s én sokfelé mentem. Akkor tanultam megismerni a népet. S közben folyton rajzoltam...”¹

A legközvetlenebb baráti kör, a Buday számára mindig fontos közösség az iskolai-gimnáziumi években állandósult. Az ott szövődött kapcsolatok sem szakadtak meg, mint ezt levelezése is meggyőzően bizonyítja.

Tanulmányait Buday az érettségi előtti évig a kolozsvári református kollégiumban végezte. A város elit iskolája volt ez az intézmény. Színvonalát azután is sikerült megtartania, hogy az államhatalmi változás a korlátozások egész sorával nehezítette a magyar iskolák működését. A kollégium igazgatója továbbra is a szépirodalom és kritika iránti von-

¹ Sz. Weress Jolán: *A székely népballadák mesterillusztrátora pályafutásáról beszél*. Ellenzék, 1935. október 27. 6.

zódásairól ismert Kovács Dezső maradt, az iskolai könyvtár óre dr. Csúry Bálint, a nagynevű nyelvész, az iskolai kirándulásokat ösztönző természettudós-geológus dr. Tulogy János volt. Még a meghívott vendégtanárok is, akár románok, akár magyarok, a kor magas képzettségű értelmiségi köreiből kerültek ki (Constantin Daicoviciu, Ion Muşlea, Buday Árpád). Az elemi, majd gimnáziumi éveket a kollégiumban végző Buday osztálytársai között az értesítők [Kolozsvári] Grandpierre Emilt, Kovács Józsefet és Wass Albertet említik. Iskolatársa és legközelebbi barátja az 1921-ben érettségizett Jancsó Béla (1903–1967) volt, aki a Gyulai Pál Önképzőkör vezetőjeként a kollégisták *Remény* című lapját szerkesztette. E diáklapnak lett szerkesztőbizottsági tagja és munkatársa Buday György. De még ezt megelőzően, 1922-ben maga is megpróbálkozott kollégiumi diáklap kiadásával. *Haladjunk* címmel szerkesztett lapja, melynek címodalát saját rajzával, a Bethlenbástyáról rajzolt képpel illusztrálta, mindössze két számot ért meg. Mint a lap bevezetője igazolja, komoly és átgondolt tervet készített. „Művészet rovatunkban írta – az erdélyi festők és szobrászok iránt óhajtjuk legalább az ifjúság körében az érdeklődést felkelteni.”² Ha lehettek is irodalmi ambíciói, mint minden korok fiataljainak, ami igazán közel állott hozzá, az nem az írás, hanem a rajz, a képi kifejezés eszköze volt. Az 1921/22-es tanév nyomtatott kollégiumi értesítője szerint „előmeneteléért és rajzaiért” kapott év végi kiüntetését.³

Mint életrajzok elmaradhatatlan motívuma, fölbukkan Buday pályáján is egy nagylelkű, segítőkész rajztanár, aki fölismeri növendéke tehetségét és iskolán kívüli tanítója, bátorítója lesz. Ilyen mentora volt a kollégiumban Deák István (1878–1966), a rajz oktatója és a rajzsztár óre. Habár nevére már csak kevesen emlékeznek, föl kell idéznünk alakját és személyiségét, mert Buday is mindvégig hálás szeretettel tartotta számon őt. A nyíregyházi születésű Deák István Székely Bertalan tanítványa volt a budapesti Mintarajziskolában. Azután került Kolozsvárra, 1903-ban, hogy Török István a református kollégium akkori igazgatója (és a kollégium történetéről írt háromkötetes mű szerzője) a gimnázium rajztanárának hívta meg. Elvette Török István leányát, Sárát, és véglegesen kolozsvári polgár lett. (Hamvai a Házsongárdi temetőben nyugszanak.) Aprólékos kidolgozottságú képeiből több kiállítást a kollégium épületében szervezett. Buday György így emlékezett rá: „Deák István – virágoskertek finom akvarellistája – magánórákat is adott nekem, de ezen túl is rendszeresen hívott, hogy menjek vele skiccelni.”⁴

A gimnáziumi évek vége felé Buday már rendszeresen rajzolt, komolyan dolgozott és más tanárokhoz, kolozsvári festőkhöz is el-eljárt. Véleményüket kérte ki, gyakorlati és elméleti eligazítást kapott tőlük. Közöttük volt a nagybányai tanulmányokat is végzett rajztanár, Daday Gerő (1890–1979), Manz Albert (?), az erdélyi múzeum rajzolója és Meczner Lajos (1890–1962).

A festőpályán indult, majd építészként és műemlék-restaurátorként működő Meczner Lajos 1921-től dolgozott pár évig Kolozsváron. Münchenben és Párizsban végzett művészeti tanulmányok után jött Erdélybe, és a húszas évek derekáig kiállítások sorát rendezte Kolozsváron, Nagyváradon, Aradon, Temesváron. A portréfestés megélhetését biztosította e korai években, de érdekesebbek a tájképei voltak. Ezeket ugyanis a naturalisztikus és

² Gaál György: *Diáklapok másfélszáz éve*. Korunk Évkönyv, 1974. 269–281 [276]

³ A kolozsvári református kollégium értesítője az 1921/22. iskolai évről. Cluj–Kolozsvár, 1923. 18.

⁴ *Buday György fametszetei*. Budapest, 1970.

impreszionista látásmódtól távolodva az avantgárd művészeteket, mindenképp expresszionista hatásokat asszimilálva alkotta meg. Meczner az 1922-es év végén szervezte meg bemutató kiállítását a Vármegyeház kistermében. Erről érdekes módon, már csak a szomszédság kedvéért is, a képzőművészeti eseményekkel különben nem foglalkozó dr. Buday Árpád írt hosszabb méltatást.⁵ Buday György apja ugyanis családjával együtt a Petőfi utcából átköltözött az óvári nagy múzeumépületbe, a Bástyá utcába, ugyanoda, ahol munkahelye is volt.⁶ A környezetváltozás különösen ösztönzőnek bizonyult a művész-álmokat melengető Buday György számára. Az emeleten működő felülvilágításos ikerműteremben, ahol korábban is dolgoztak művészek, számára ismeretlen varázslatok történtek. Meczner és Daday, a két festő ott rendezkedett be, és a fiatal Buday közvetlen közelből figyelhetett meg, hogyan készül a kép, miként transzponálódik a vászonra a látvány. Bejáratos lett mindkettejük műtermébe, és emlékezete szerint Daday Gerónél látta először a *Der Blaue Reiter* kiadványait, Kandinszkij és más német expresszionista művészek reprodukcióit, valamint Mattis Teutsch néhány linóleummetszetét. Mindemellett inkább a festészetében nyitottabb szemléletű Meczner lehetett az, akinek útbaigazításai a legnagyobb hasznára váltak.

Buday György mappáiban már kiállítható rajzok sokasodnak. Még kolozsvári éveiben próbálkozott először sokszorosított grafikával. Igaz, nem fametszettel, mely technikának később életre szólóan elkötelezettje lett, hanem linóleummetszéssel. Sokatmondó mozzanat, hogy a kollégium Gyulai Pál Önképzőkörében lelkesülve beszélt Kós Károly metszeiről. Az ott elhangzott szöveg nyomtatásban is megjelent az *Ifjú Erdély* hasábjain.⁷

Ilyen előzmények után szervezte meg önálló tárlatát, mindössze tizenhét éves korában. Buday, kinek élete során jószerint nem voltak egyéni kiállításai, a későbbiekben is gyakran emlegette ezt a pályája prelúdiumának számító bemutatkozást. Búcsúja volt ez a kollégiumtól és egyben Kolozsvártól is.

A református kollégium két földszinti termében 1924. július elejétől tekinthették meg az érdeklődők a kiállításra szánt szén- és ceruzarajzokat, krétarajzokat és a hozzájuk társított néhány linóleummetszetet. Az esemény nagyobb figyelmet kapott, mint általában az ilyen jelentkezések. Szokatlan volt a kiállító fiatalága, és híre ment rajzai modernségének, újszerűségének is. Korabeli lapokban négy írás foglalkozik vele, köztük Jancsó Béla ráérző elemzése. Mindezekon túl a kiállítás rekonstrukcióját az a szerencsés körülmény segíti, hogy a sajtóban elég jó minőségű reprodukcióban tíznél több rajza jelent meg. Eredeti mű ez ideig nem bukkant föl, jóllehet munkáiból már a tárlaton többet megvásároltak.⁸

A rajzok, ahogyan reprodukciókon láthatók (*Vasárnapi Újság*, *Pásztortűz*) igen változatos, sokféle stílusbeli igazodást mutatnak. A természeti tájak között több képen impresszionisztikus megoldásokra törekedett. Vízrehajló lombok, lenge fák (*Az Olt*), erdős

⁵ Dr. Buday Árpád: *Meczner Lajos képművészete*. *Ellenzék*, 1922. november 23. 2–3.

⁶ Buday Árpád és családja előbb a Petőfi utca 11. szám alatt lakott, majd a Bástyá utca 2. szám alá költöztek át.

⁷ Buday György: *Kós Károly az erdélyi képzőművészetben*. *Ifjú Erdély*, 1924. II. évf. 10. sz. 11–12.

⁸ -jg-: *A kolozsvári református kollégium kis képzőművészeinek tárlatáról*. *Vasárnapi Újság*, 1924. V. évf. 27. sz. 6. – A megvásárolt rajzok jórészt baráti-ismerős családokhoz kerültek. Ebből következtethet, hogy több évvel a kiállítás és Buday végleges távozása után is reprodukáltak belőlük az erdélyi sajtóban (*Pásztortűz* 1927. 3, 15, 16, 17. számok)

dombhajlatok, ágak csupasz grafikájából kibontakozó hideg téli világ (*A Sétatér télen*) vetül a néző elé. Egy cím nélküli, csupán *Ceruzarajz* aláírással megjelent kép (Pásztortűz, 1927. 15. sz.) talán szándéktalanul, de mindenképpen Nagy István rajzait juttatja eszünkbe. Ujjgyakorlatként megpróbálkozott a képfelületek tisztán pointilista, aprólékos kimunkáltságával (*Nyírfaerdő, Téli táj* – Vasárnapi Újság, 1924. 27. sz.) Érezhetően hatott rá az erdélyi művészetben is korán jelentkező újklasszicizmus. Ilyen munkái a *Vándorcirkusz* (Vasárnapi Újság, 1924. 27. sz.) és a *Hója* című érzéletes szép rajza (Uo. 1924. 29. sz.). E képek az erdélyi szász művészek, mindenekelőtt a grafikus Fritz Kimm hatására utalnak. Buday láthatott Kimm munkáiból, annál is inkább, mivel rajzainak egy jelentős része, címük után következtetve, brassói és barcasági kirándulásának emlékképei (*Brassói utca, Brassó, külvárosi részlet, Botfalva*). Azután épp ellenkező igazodással feltűnnek képein a nyugat-európai avantgárdizmusra utaló ráérzések. *Zivatar előtt* című lendületes szénrajza (Pásztortűz, 1927. 16. sz.) szorongásos hangulatában a német expresszionisták képalkotására mutat. Ugyanez a nyomasztó érzés uralja a konstruktív formákból építkező *Kolozsvári háztetők* című képét (Pásztortűz, 1927. 17. sz.).

A kiállítás összhatását, hangulatának borongósságát vetíti elénk Jancsó Béla méltatása. „A fekete keretes képek kék tájaikkal, szomorúan zsúfolt házcsoportjaikkal a szomorúság remegő kezét teszik szívünkre. Ne higyjék, nem igaz, hogy wertheri szomorúság ez csak, világfájós mindenki-betegség. [...] A város szomorúságában tisztán kifejező témát talált, őszinte témát, s meglepő, hogy ez a fiatalember milyen érettséggel kezeli a modern témákat, s hogy biztos rajztudása mennyire nem engedi technikai túlzásokba. [...] Nagyszerű és szép itt Erdélyben így veleérezni, ilyen fiatalon a kor áramaival, mikor itteni példa alig van. Nagyszerű és megható ennek a fiatal léleknek küzdelme a szomorúságban és lázas keresése a szomorúságból kifelé.”⁹

Ugyanilyen benyomásokra és hangulatra épül Indig Ottó méltatása az *Ellenzék*ben. Indig – akkoriban a kolozsvári lap belső munkatársaként – képzőművészeti írásokat, jegyzeteket is közölt. „Feltűnő az a nagy szomorúság, árvaság és társtalanság – írja –, ami ennek a fiatalembernek a képein előmlik. A mai, a háborúban nevelkedett fiatalember lelkiállapota ez.”¹⁰ Buday rajzainak egy részén a kubista és expresszionista képalkotás visszfényeit érzékeli.

Ezek után igencsak érdekes, hogyan látta maga Buday a kiállítást, és hogyan érzékelte fogadtatását. Visszaemlékezései jó tíz évvel későbbiek. „Miután a természet pontos másolásán kisdíák koromban átestem, kezdtem keresni a dolgok vázát, a figurák szerkezetét, az ábrázolandó világ mivoltát, lényegét. Így történt, hogy mikor tizenhét éves koromban életem első kiállítását tartottam a kolozsvári kollégiumban, csupa »hipermodern« festményt állítottam ki. A kiállításnak igen jó sajtója volt, s mindez ugye, elmesélve roppant simának és kellemesnek tetszik? Pedig mennyi bántó emlék fűződik ezekhez az évekhez... Ezt nem úgy értem, hogy engem bántottak, hanem kamaszlelkem vajúdó zúrzavarában én bántottam meg mindenkit, akiről feltételeztem, hogy nem ért teljesen egyet velem. Pedig azóta hányukról derült ki, hogy szerettek, sőt megértettek, talán jobban is, mint én magamat. Főleg az öreg tanárok... De ilyen éles viszonyban voltam a fiúkkal is: volt egy kis táborom, s magunkon kívül nemigen ismertünk tekintélyt.”¹¹

⁹ Jancsó Béla: *Buday György kéпкиállításáa*. Újság, 1924. július 6. 5–6.

¹⁰ i. o. [Indig Ottó]: *Buday György kéпкиállításáa*. *Ellenzék*, 1924. július 5. 3.

¹¹ Sz. Weress J.: Id. h.

Dr. Buday Árpád 1924-ben családjával együtt elköltözött Kolozsvárról (Bástya utca 2. szám alatti lakásukból), és véglegesen Szegeden telepedett le, ahol egyetemi katedrát kapott. Fia már ott érettségizett, szigorú különbözeti vizsgákra kényszerülve. Szülei kívánságára joghallgató lesz, de semmi kedve a száraz, idegennek érzett pályára. A falukutatás, a szociológia felé fordul, s majd a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumában talál ismét magára.

Ez az átmeneti néhány év, 1924 és 1930 között, életének legsivárabb időszaka. Mint visszaemlékezéseiben elmondja, egyszerűen nem tudott magára találni, s az a depresszió, mely kései korszakában is annyira nyomasztotta, talán itt jelentkezett először. Valóságos kettős életet él, kolozsvári emlékei Erdélyhez kötik, s az új környezetben távlatok csak nehezen nyílnak előtte. „Kicsőppentem a kolozsvári szeretetből – mondja –, s vége volt a könnyű gimnáziumnak, ahol számomra elegendő volt, ha egy félóra alatt átfutottam a leckét, s a fennmaradó szabadidőben rajzolhattam, elemezhettem a vonalakat, s festhettem. [...] Rám erőszakolt kötelességeim évekig nem hagytak időt a rajzolásra, s ez a hűtlenség egész életkedvemet aláásta.”¹² Honvágytól gyötört leveleket ír Jancsó Bélának. Figyelemmel kíséri mindazt, ami „otthon” történik: érdeklődik Tamási Áron, Szentimrei Jenő, Kacsó Sándor s az irodalmi szalont fönntartó Óvári család iránt.

Megelevenítő leírását olvassuk dr. Csögör Lajosnak (a Bolyai Tudományegyetem későbbi rektorának) a szegedi közösség-kereső diákmozgalmakról. „Mikor 1924-ben Jancsó Bélával a szegedi fogorvosi szakra beiratkoztunk, a ránk nézve szokatlan világban szinte természetes volt, hogy az Erdélyből odakerült, ott tanuló diákok hamar egymásra találtak. Ebbe a baráti körbe tartoztak Jancsó Béla, Buday György, Suba Károly és még néhány velünk egyformán gondolkodó, hozzánk közelálló fiatal. Buday György édesapját, Buday régészprofesszort még az enyedi kollégiumból ismertem, egy ludasi pályaozónnak, bakternek volt a fia. Buday György jogász volt, és nagyon meggyőződéses demokrata. [...] Volt egy Bethlen Gábor kör, ahol lehetett szociális kérdésekről is tárgyalni, még elnöke is voltam egy időben a körnek, amíg aztán Jancsóval együtt »transzilván alapon« el nem kezdtük keresni az utat hazafelé.”¹³

Amíg Jancsó Béla Szegeden végzett egyetemi tanulmányokat, addig a kolozsvári emlékek szálát még össze-összelehetett kötözni, de utána magányossága még nyomasztóbb lett. „Végül nem bírtam tovább – mondotta e korszakára vonatkozóan –, és mégis visszatértem a rajzhoz! Ma is emlékszem erre a feloldó, megbékélő alkonyatra. Kinn ültem a Maros torkolatánál... Szegedtől néhány kilométernyire ömlik a Maros a Tiszába. [...] Itt történt, hogy annyi hiábavaló kötelességteljesítés, a művészet iránti sóvárgás oly tartós lefojtása után újra rajzolni kezdtem. [...] Hogy visszatértem a rajzhoz, visszatértem az élethez is, újra kezdtem élni! Élénk diákélet következett, s miután a közösségi életben egy-két embernek kell vállalnia minden munkát, egyszeriben »diákvezér«-ré lettem.”¹⁴

A művészetnek ezt a megváltó csodáját Jancsó Bélához 1931-ből keltezett levelében írta le talán először. „Körülbelül egy jó esztendeje, mikortól szociális küzdelmeim talán legerősebbek lettek, s mikortájt talán túlságosan is kétségbeesett leveleket írtam neked, és

¹² Uo.

¹³ *A Helikon és az Erdélyi Szépművés Céh levelesládája (1924–1944)*. Közzéteszi Marosi Ildikó. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979. II. köt. 385.

¹⁴ Sz. Weress J.: Id. h.

minden tekintetben nagyon magamra maradtam, jött valami áradatként a művészi alkotás ideje. Valahogy megtaláltam, ami eddig hiányzott, a – fametszetet.”¹⁵

Pályájának főlévelő szakasza kezdődött szegedi éveinek felezőidejében. Két kiadvánnyal aratott páratlan sikert a huszadik század eleji magyar grafika történetében. Az egyik a *Boldogasszony búcsúja* (1930) című több kiadást megért metszetskönyve, a másik az 1931–38 között évente kiadott *Szegedi Kis Kalendárium* illusztrált sorozata. Előbbiért első ízben kapta meg a Magyar Bibliophil Társaság kitüntetését, s rövidesen angol, norvég, olasz kiadásai is megjelentek. Neve nemzetközileg ismert lett; több rangos európai közgyűjtemény vásárolt metszeteiből.

Erdélyi szülőföldjén is visszhangot kaptak sikerei. Vásárhelyi Z. Emil egy 1936-ban írt tanulmányában már pályaképét rajzolta meg. „Az 1930. év egyik kis eseménye adja meg az utolsó lökést – írja sikerei kezdetéről. – A szegedi alsóváros Boldogasszony-napi búcsúja láttán, annak kollektív bódulata, a magyar parasztnak a vallás utolsó menedékéhez való fordulása, az ősi egyszerűség és mitikus hiedelem misztikus egyesülése magyarázatként nyilatkozik meg a néplélek rejtjelmeit kutató művészeknek. [...] Csak az anyag kell már a kiforrott Budaynak. A fa – életének része ezután. [...] A próbanyomások láttán a nyomdamunkások vállalják, hogy megtakarított papíron, s megtakarított időben ingyen kinyomják. [...] Csak a könyvkötőnek kellett 15 pengőt fizetnie. S megszületett százaz ikerként az első magyar fametszetű könyv.”¹⁶

Ennél korábbi írások annak nyomán születtek, hogy Buday a metszetskönyvet s a Szegedi Kis Kalendárium példányait elküldte erdélyi barátainak és ismerőinek.

Neves szerző, rangos helyen – Kós Károly az Erdélyi Helikonban – írt e kiadványok sikeréről. Kós főlemlegette, hogy annak idején maga is megnézte a kollégiumi kiállításán diákként debütáló Buday rajzait („Uram Istenem, be régen is volt.”), de alkotói fejlődését azután szem elől tévesztette. A hozzá is eljuttatott könyvpéldányok azonban meggyőzték, hogy szerzőjük nem maradt csupán „tehetséges amatőr”, „hanem: művész a javából.” „A »Boldogasszony búcsúja« minden egyes lapja a Buday György lelkéből szakadt ki az igazi poéta közvetlenségével és az anyaggal dolgozó képzőművész tudatosságával. [...] Nagy örömünk Buday György... És örömünk az is, hogy ezt a fiatal művészt Erdély adta a magyarságnak.”¹⁷

A 15 metszetslapot összefogó és első kiadásában 100 számozott példányban megjelent kiadvánnyról az Erdélyi Fialok folyóiratban a grafikai művészetekben otthonos Debreczeni László írt méltatást. Véleménye összecseng a Kós Károlyéval. „Monumentalitása szinte rabul ejtő, különösen a tömegjelenéseknél. [...] De költő is Buday, nem csak grafikus, 3. 8. 11. képein elemi erővel fog meg a poézis. És ezt a poézist teljesíti, illetve célba tereli mély szociális érzéke.”¹⁸

A Szegeden élő Buday György erdélyi kapcsolatainak parazsát az Erdélyi Fialok és főntartói iránt érzett vonzalma élesztette. Ebben is barátja, Jancsó Béla volt a legfőbb

¹⁵ Jancsó Elemér: *Buday György levelei Jancsó Bélához*. Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények, 1971. XV. évf. 2. sz. 361–367. Az idézett levél kelte: Szeged, 1931. június 19.

¹⁶ Vásárhelyi Z. Emil: *Buday György*. Páztortúz, 1936. XXII. évf. 17. sz. 343–345.

¹⁷ Kós Károly: *Buday György grafikái*. Erdélyi Helikon, 1932. V. évf. 1. sz. 68–69.

¹⁸ Debreczeni László: *Boldogasszony búcsúja: Buday György fametszetei a Szeged-alsóvárosi Havi Boldogasszony-napi búcsú emlékezetére*. Erdélyi Fialok, 1932. 3–4. sz. 59–60.

közvetítő. Az 1930 és 1940 között Kolozsváron megjelent nemzedéki folyóiratnak Jancsó mindvégig főmunkatársa volt, sőt alapításának ötlete is tőle származott. A falu élete, a magyar parasztság sorsa iránt szenvedélyesen érdeklődő Budaynak tetszett a lap hangvétele, szociográfiai irányultsága, lelkesedett a fiatalokat mozgósító gondolatokért. Ha néha késéssel is, de kézhez kapta a folyóirat számait, olvasta és reflektált reá. Mivel e témáról már elemző tanulmány született¹⁹, az eszmeközösségi kapcsolatokra itt nem térek ki részletesebben. Arra utalnék csupán, hogy Buday a Szegedi Kis Kalendárium sorozatban megjelent példányaiból éppen az Erdélyi Fiatalok révén juttatott el Erdélybe. A kiadványokat a folyóirat szerkesztőségében igen jutányos áron lehetett megvásárolni.²⁰

Az erdélyi magyar könyvkiadás két, példamutatóan szép kivitelű kötet illusztrálását köszönheti a fametszet művészete mellett elkötelezett Buday Györgynek. A Szegedről Kolozsvárra eljuttatott szövegképek Karácsony Benő egyik regényét, illetve Arany János balladáit illusztrálják.

Karácsony Benő műve, az *Új élet kapujában* az 1932-es év elején jelent meg az Erdélyi Szépműves Céh kiadásában. A kétkötetes regényt Buday nyolc fametszete illusztrálta. E metszetlapok egyik-másika kifejezetten a német expresszionizmus hatására utal. Úgy tár sul az író fanyar humorú, groteszk világához, mint ahogy George Grosz láttatta korának társadalmát. Nyomdai kivitelezésére a kolozsvári Minerva RT-nél került sor, s mint Buday egyik levele utal rá, a grafikus igen elégedett volt a metszetlapok nyomásával.²¹

Buday egész pályáján kiemelkedő művészi tett volt az Arany-balladák illusztrálása. A vállalkozáshoz a költő halálának ötvenedik évfordulója kínálta az alkalmat.

Arany János balladáit illusztrálni Zichy Mihály után nem mindennapi bátorságot kívánt. Budayt mégsem nyomasztotta különösebben ez a gondolat, s 1932 nyarára elkészült egy sorozat metszetével. Jancsó Bélához írt, az év augusztus 1-jén kelt levelében²² az iránt érdeklődött, nem vállalná-e az Erdélyi Fiatalok az illusztrált verseskötet kiadását? Ajánlata szerény és önzetlen volt, önmagának csupán a dologi kiadások megtérítését kérte. Jancsó nyomban László Dezsőhöz, az Erdélyi Fiatalok szerkesztőjéhez fordult. A folyóirat vezetője Buday metszeteit ismerte és szerette, de a tervet anyagilag kockázatosnak látta. Ellene szólt a gazdasági válság nyomora is. Ezért László azt ajánlotta, hogy az Erdélyi Szépműves Céhhez kellene az ügyben fordulni.²³

Innen vállalta át a kisebbségi magyar kultúra számára is fontos ügyet Kós Károly. Így a kötet az ESZC gondozásában, némi késéssel 1933 tavaszán megjelent. Buday hálás volt a bizalomért. Még megtisztelő angliai elismeréseit követően is így nyilatkozott erről: „S mégsem az ő bírálatak igazolta önmagam előtt is a művészetemet –, hanem az, hogy Kós Károly kiadásra méltatta az Arany János balladáihhoz készített fametszeteimet.”²⁴

¹⁹ Lengyel András: *Buday György és az Erdélyi Fiatalok*. In: *Haladó ifjúsági mozgalmak Csongrád megyében*. Szerk. Hegyi András. Szeged, 1982. 123–130.

²⁰ Nagy Ernő: „*Szegedi Kis Kalendárium*” 1934. Erdélyi Fiatalok, 1934. V. évf. I. 35.

²¹ Buday György levele Jancsó Bélához, Szeged, 1932. augusztus 1. Jancsó Elemér közlése, id. h.

²² Uo.

²³ László Dezső levele Jancsó Bélához. Sepsiszentgyörgy, 1932. augusztus 9. In: *Erdélyi Fiatalok, Dokumentumok, viták (1930–1940)*. Közzéteszi dr. László Ferenc és Cseke Péter. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1986. 188–190.

²⁴ Sz. Weress J.: Id. h.

A balladákat a címlap metszett rajza és a 18 szövegkép kíséri. Grafikai lapjai a balladákhoz illően szűkszavúak, lényegre törők, teret engednek a képzeletnek. Metszőművészetére jellemzően fekete alapból emeli ki a képet, világoló fehér foltjai alig bontják meg ezt a feketeséget. A gyakran használt fésűs vésővel még fukarabban vág bele a sötét részekbe. Óvatosan bánik vele, nehogy képalkotása modorossá váljék. Metszeteit a képi expresszivitás jellemzi, de érződik nem egyen a római iskola, az újklasszicizmus hatása is. Drámai alaphangú kiváló lapjai készültek a *Vörös Rébék*hez, a *Tengeri hántáshoz*, a *Zách Klára*hoz, a *Szondi két apródjához*. Balladás, lebegő jelenség *A méh románcának* lányalakja, és kivételesen humoros – a szöveghez igazodva – a *Pázmán lovag* illusztrációja.

Az Arany-balladák könyve két változatban jelent meg. Egy puhafedelű, olcsóságánál fogva jobban hozzáférhető, de szövegképeiben tiszta nyomású kiadásban és egy igényes, bibliofil kiállításban. Ez a könyv is elnyerte a Magyar Bibliophil Társaság elismerését. A kiadványt „művészi értékű fametszeteiért” az 1933-as év három legszebb magyar könyve közé sorolták.²⁵

Erdélyi méltatásai között figyelemre méltó Jancsó Béla írása. Visszautal arra, hogy Buday a könyvet eredetileg az Erdélyi Fiatlok kiadásában kívánta megjelentetni. „De mi erre – írja – sok futkosással sem tudtuk az anyagi lehetőséget megteremteni.” Majd így folytatja: „Buday György grafikai fejlődését lapunk hasábjain állandóan nyomom követjük. [...] A grafika nagyon erdélyi műfaj, és nagyon erdélyi kifejezési anyag a fa. S nagyon erdélyi műfaj a ballada.”²⁶

Budaynak a kis méreteket kedvelő, feszes kompozíciójú fametszetei különösen azután váltak nemzetközi szinten is ismertekké, hogy az 1935-ben kiadott *Székely népballadák* lapjaiból és a művész más metszeteiből még abban az évben *Book of Ballads* címmel angolul is megjelent egy válogatás.

A *Székely népballadák* kötet tanulmány részében Ortutay Gyula nyújt elemzést a székely folklórról, melynek vizuális megjelentője a misztikumot és realitást ötvöző képi világ. „Azután ötvennyolc ballada következik – írja Szentimrei Jenő a kötetéről –, melyeknek leglelkét Buday György fametszetei viszik közelebb az olvasó értelmi és érzelmi világához. [...] Ez a most külső magyar földről hozzánk juttatott kötet is voltaképpen azokat az erdélyi hatásokat sugározta vissza, melyek Budayt már gyermekéveiben megfogták Kolozsváron.”²⁷

Buday György 1938-tól Angliában telepedett le. A háború alatt a londoni rádióban a németeknek kiszolgáltatott Magyarország érdekében foglalt állást. Emiatt magyar állampolgárságától megfosztották.

Az erdélyi sajtóban a háború után jelentek meg róla hírek, méltatások. Legelőbb 1946-ban, az induló Utunk I. évfolyamában közöltek már Angliában készült metszeteiből, s írtak azokhoz pár soros méltatást.²⁸ Kolozsváron és Marosludas környékén élt rokonairól és

²⁵ A díszoklevél szövegét, melyet az Erdélyi Szépművészeti Céhnek küldtek meg, az Erdélyi Helikon 1934. évi 2. számában közölte.

²⁶ Dr. J. B. [Jancsó Béla]: *Arany János balladái Buday György képeivel*. Erdélyi Fiatlok, 1933. IV. évf. II. 59.

²⁷ Szentimrei Jenő: *A magunk művészete*. Brassói Lapok, 1935. augusztus 25. 12.

²⁸ *Buday György új rajzai*. Utunk, 1946. I. évf. 11. sz. 1.

a háborút átvészelt barátairól ő sem feledkezett meg. 1947-ben az angol „nyitott tűzhely” történetét illusztráló kis könyvből küldött az erdélyieknek.²⁹

Utána néma csend; nyugaton élő „emigránsról” nem volt ildomos beszélni. Csak két évtizeddel később, 1969-ben közölt a Korunkban az egykori pályatárs, Váróné Tomori Viola líraian szép írást, hosszabb méltatást az Angliában új otthonra lelt Budayról. „A Székely népballadák kötete – írja kellő időtávlatból – máig legszebb ünnepi köntöse ennek az erdélyi közkincsnek.”³⁰

A vizuális élmény erejével idézte meg Buday György fametszet-művészetét a Korunk Galériában Kántor Lajos szervezésében megnyílt kiállítás. A művész 75. születésnapjára időzített tárlat 1981 októberében kizárólag erdélyi magángyűjtemények grafikai lapjaiból állt össze. Maga az a tény, hogy Budaynak jószerint minden korszaka, s minden addigi nagyobb vállalkozása követhető volt a bemutatott műveken, meggyőzően bizonyította a szülőfölddel lélekben soha meg nem szakadt kapcsolatát. Látható volt a tárlaton a *Székely népballadák* metszeteiből, Ortutay Gyula *Bátorligeti mesék*, illetve *Nyíri és Rétközi parasztmesék* illusztrációiból, Radnóti Miklós *Újhold* című kötetének szövegekeiből, Tamási Áron *Ábeljének* általa illusztrált metszeteiből, a Shakespeare-illusztrációkból (*Athéni Timon*) és több más Angliában készült önálló lapból.³¹ A tárlatot méltató írásokban egyértelműen az a tanulság fogalmazódik meg, mely a kezdeményezésnek is egyértelmű célja volt. „Buday György útjai tehát messze vezettek tőlünk. Metszetművészetét azonban csak öncsonkítással lehetne leválasztani a mienktől. Jelenléte – nem fizikai, hanem szellemi értelemben – olyan kézzelfogható, hogy ezek a szálak már réges-rég elszakíthatatlanok. Nem kisajátítani, csak egyszerűen a mienknek is akarjuk tudni őt.”³²

Buday György halálának híre megkésve jutott el hozzánk (elhunyt az angliai Coulsdonban 1990. június 12-én). Az akkori, a rendszerváltást követő idők zűrzavara meg éppenséggel elvonta a figyelmet minden politikán kívüli eseménytől. Emlékezések, nekrológok ezért jelentek meg róla szokatlanul nagy késéssel. Közöttük Gábor Dénes személyes hangú szép írása említendő.³³ A nyugalmazott kolozsvári könyvtáros és exlibris gyűjtő levelezésben állott Budayval, számos könyvjegyet és fényképét őrzi.

Magángyűjteményekben, köztük a rokon-ismerősi körben megmaradt művek, valamint az erdélyi sajtóban (*Pásztortűz*, *Erdélyi Helikon*, *Vasárnapi Újság*, *Független Újság*, *Utunk*, *Művelődés*) a legkorábbi időktől, 1924-től reprodukált mintegy félszáz kép a kutatásnak is további segítségére van.

²⁹ Erdélyi László: *Buday György könyv-üdvözlete erdélyi otthonának*. Utunk, 1947. II. évf. 6. sz. 5

³⁰ Váróné Tomori Viola: *Buday György balladás élete és művészete*. Korunk, 1969. XXVIII. évf. 2. sz. 226–231.

³¹ Kántor Lajos: *Buday György balladája* (katalógus-előszó, 1981)

³² Murádin Jenő: *A föld, amelyből vétetett*. Új Élet, 1981. XXIV. évf. 24. sz. 18.

³³ Gábor Dénes: *Megkéssett búcsú Buday Györgytől*. Szabadság, 1991. június 12. 7.